

МИНУЛЕ Й СУЧАСНЕ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Історія кафедри української мови розпочинається з циклової комісії слов'янського мовознавства Київського інституту народної освіти, створеного 1920 р. на базі університету та Вищих жіночих курсів. Цикловою комісією, а потім кафедрою протягом 1920-1937 рр. керував видатний славіст М. Грунський. Основні праці М. Грунського присвячені аналізові старослов'янських пам'яток, зокрема Київських глаголичних листків, Зографського й Охридського Євангелій, Фрейзингенських уривків, проблемам фонетики й морфології. У пореволюційні роки вчений приділив значну увагу питанням української мови як автор навчальних посібників для широкого кола користувачів. Важливу роль у фаховій підготовці вчителів української мови відіграла підручна книга для педвишів — Історія форм української мови, написана М. Грунським у співавторстві з П. Ковальовим, який також у передвоєнні роки працював на кафедрі.

У 1937 р. кафедру очолив видатний мовознавець професор. О. Синявський, з науковою та педагогічною діяльністю якого пов'язані визначні досягнення мовознавчої науки, зокрема нормування української літературної мови, дослідження теоретичних проблем фонології, культури мови, діалектології, створення правопису української мови. О. Синявський був активним учасником заходів, пов'язаних із добою українізації. Його перу належать численні навчальні посібники й практичні поради з української мови. Він виконав величезний обсяг роботи як один із авторів Українського правопису 1928 р. Працюючи в АН УРСР, О. Синявський докладно зусиль до розвитку діалектологічних студій. Як пам'ятку українського мовознавства високо цінують працю О. Синявського — Норми української мови, яку він присвятив українському вчителю. У тому ж 1937 р. професор О. Синявський став жертвою терору в СРСР, спрямованого на знищення української інтелігенції.

Упродовж 1937-1941 рр., а також у перші повоєнні роки на кафедрі працював видатний мовознавець професор М. Жовтобрюх, який не припиняв викладацької роботи й пізніше, обіймаючи посаду заввідділом граматики української мови в Інституті мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР. Професору М. Жовтобрюхові належать визначні праці з історії української мови, історії українського мовознавства, а також численні підручники й посібники для студентів-філологів. На особливу увагу заслуговують фундаментальні монографічні дослідження М. Жовтобрюха — Мова української преси (до середини дев'яностих років XIX ст.) і — Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.), в яких на широкому культурно-історичному тлі висвітлено складні шляхи розвитку й нормування української літературної мови за обставин переслідувань і заборон. М. Жовтобрюх – автор цінного дослідження — Нарис історії українського радянського мовознавства (1918 – 1941) Він був одним із найавторитетніших фахівців у галузі історичної фонетики української мови, що знайшло відображення в академічному виданні — Історія української мови. Фонетика, відзначеному премією імені І. Франка АН УРСР.

До 1950 р. об'єднану кафедру української і російської мов очолював доцент Б. Кулик – автор підручників з української мови для вищої та середньої школи.

1950 року створено кафедру української мови. Значний внесок у розбудову кафедри української мови зробив професор А. Медушевський – автор фундаментальних досліджень із методики вивчення фонетики і морфології української мови в середній школі, шкільного підручника з синтаксису української мови, співавтор і відповідальний редактор підручника для педінститутів — Сучасна українська літературна мова (1975) та ін. У цей час на кафедрі працював доцент Б. Кулик, доцент О. Пархоменко – автор підручника з української мови для педучилищ; доцент М. Плющ – автор праць із питань словотвору, співавтор підручника за ред. А. Медушевського; доцент М. Бойчук – відомий дослідник проблем історії української мови і видавець писемних пам'яток, А. Деркач – дослідник історичної граматики української мови, А. Бурячок – автор розвідок з діалектології та лексикології української мови.

З 1976 по 1980 рр. кафедрою керував професор В. Лобода, якому належать монографічні праці — Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя, — Власні назви і відтопонімічні утворення Інгуло-Бузького межиріччя (у співавт.), а також дослідження з проблем історичного синтаксису української мови, розділи у підручнику — Сучасна українська літературна мова, що вийшов дев'ятьма виданнями.

У ці роки склад кафедри поповнили: доцент О. Блик – автор шкільних підручників та посібників з української мови, а також праць з історичного синтаксису української мови; доцент О. Бріцина – дослідниця лінгвістичної спадщини О. Потебні і автор посібників з української мови для вищої школи; доцент Л. Мацько – дослідниця проблем стилістики української мови, підручників для студентів-філологів зі стилістики української мови та риторики; Н. Кучеренко, науково-методична діяльність якої була зосереджена на створенні практичних навчальних посібників з української мови; доцент

В. Войцехівська, наукові зацікавлення якої зорієнтовані на дослідження специфіки дієслова; доцент Л. Марченко – дослідниця лексичної синоніміки української мови; доцент Н. Шкурятяна – автор посібників з методики викладання української мови, підручників і посібників для середньої та вищої школи; доцент А. Очеретний, праці якого були присвячені дослідженню діалектної лексики української мови, а також доценти Л. Давидова і Г. Довженко, праці яких були присвячені проблемам синтаксису української мови.

З 1981 по 2006 р. кафедру очолює професор А. Грищенко. Монографічні праці професора, дійсного члена АПН України А. Грищенка присвячені питанням синтаксису, морфології та словотвору української мови в синхронному й діахронному аспектах, а також розділи в таких фундаментальних працях, як «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» за ред. О. Мельничука, «Історія української мови» («Морфологія» і «Синтаксис»), «Словотвір сучасної української мови», «Украинская грамматика», «Морфологічна будова української мови» та ін. Участь професора А. Грищенка в написанні праці «Історія української мови» в 4-х книгах відзначена премією імені І.Франка НАН України. Під керівництвом професора А. Грищенка створено підручник для філологічних факультетів університетів та інститутів «Сучасна українська літературна мова» (перше видання – 1993 р., друге – 1997 р., третє – 2002 р.). При кафедрі української мови в докторантурі навчалися його докторанти М. Степаненко, нині ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, та Г. Вокальчук – завідувач кафедри української мови ім. акад. К.Ф. Шульжука Рівненського гуманітарного університету, Н. Бойко – завідувач кафедри української мови Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, М. Калько – професор кафедри української мови Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

На кафедрі працювали професори С. Бевзенко і Г. Удовиченко, а також П. Дудик, Т. Баймут, Н. Бойко.

Професор С. Бевзенко відомий науковій громадськості як визначний фахівець, у працях якого кваліфіковано проаналізовано різноманітні проблеми історії та діалектології української мови. Не втрачає актуальності видана ним 1960 р. «Історична морфологія української мови («Нариси із словозміни та словотвору»)). Професору С. Бевзенкові належать численні дослідження з історичного синтаксису та діалектології української мови. Останній аспект наукових студій знайшов безпосереднє відображення в його підручнику «Українська діалектологія» для студентів-філологів. Професор С. Бевзенко — один із співавторів академічної праці «Історія української мови. Морфологія», відповідальний редактор лексикографічної праці «Інверсійний словник української мови», автор монографічного дослідження з історії українського мовознавства.

Професор Г. Удовиченко — відомий дослідник синтаксису, важливі аспекти якого висвітлено в монографії «Словосполучення в сучасній українській мові». Другим важливим аспектом наукової роботи професора Г. Удовиченка були питання фразеології української мови, зокрема, її лексикографічна інтерпретація.

Він – автор лексикографічних праць: одностомного словника ідіом української мови і двотомного словника фразеології. Згадані праці – важливе джерело для ознайомлення з багатствами української мови, реалізованими в численних текстах художньої літератури. Професор Г. Удовиченко створив два посібники з курсу — Загальне мовознавство¹, широко використовувані в навчальному процесі студентами і викладачами фахових кафедр.

Наукові зацікавлення професора П. Дудика, який працював на кафедрі у 1996-1998 рр., стосуються синтаксису української мови, зокрема тих проблем граматичного аспекту мовної структури, які безпосередньо пов'язані з живомовною реалізацією синтаксичних структур. Професору П. Дудикові належить монографічне дослідження українського усного літературного мовлення, в якому знайшли відображення його наукові пошуки з проблем еліптичності, неповноти й односкладності речення. Він є співавтором праці «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» за ред. О. Мельничука, у співавторстві з професором О. Дорошенком видав підручник для студентів «Вступ до мовознавства», опублікував «Синтаксис української мови» для педучилищ.

З 2006 р. кафедру очолює професор М. Плющ. У складі кафедри працюють професори Г. Козачук, О. Леута, А. Висоцький, Н. Гальона, І. Дудко; доценти К. Паршак, М. Железняк, І. Овчиннікова, Л. Марчило, О. Сулима, І. Багмут, О. Куц, О. Гаврилюк, В. Шемет, Н. Векуа, І. Воловенко, Ю. Макарець; старші викладачі О. Конєєва, С. Алексеева; асистент В. Чемпоєш. Певний час працювали старший викладач Л. Гмиря та доцент С. Соколова.

Науково-методична робота членів кафедри охоплює широке коло проблем українського мовознавства, видання підручників української мови для вищої школи та посібників, пов'язаних з фаховою лінгвістичною підготовкою вчителів української мови та літератури.

Доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук Вищої освіти України М. Плющ,

яка працює на кафедрі з 1953 року, належить до відомих дослідників-мовознавців, перу якої належить близько 300 наукових праць. Розпочавши свою наукову діяльність із кандидатської дисертації, присвяченої питанням словотвору, вона опублікувала низку статей і навчальний посібник «Словотворення та вивчення його в школі». Власне теоретичним аспектам синтаксичної системи української мови присвячена її докторська дисертація. У її науковому доробку три монографії («Відмінок у семантико-синтаксичній структурі простого речення», «Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення», «Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні»). Вона є автором підручника «Грамматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія», співавтором підручників «Сучасна українська літературна мова» / за ред. А.П. Медушевського (1975); за ред. А.П. Грищенка (1993 та ін. видань); за ред. М.Я. Плющ, що виходив сімома виданнями та ін., а також підручників з української мови для 9, 10, 11 класів коледжів, ліцеїв, багатьох навчально-методичних посібників для вчителів. Під керівництвом М. Плющ захищено 29 кандидатських дисертацій і 2 докторських. Науково-педагогічну працю Марії Яківни Плющ відзначено численними нагородами: Заслужений працівник народної освіти України (1995), нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня, численними медалями, зокрема і — Медаллю честі Міжнародного бібліографічного центру (Кембридж, Англія) в номінації — Жінки світу в галузі наук 2000 – 2001, а Міністерством освіти і науки України – медаллю — За наукові досягнення (2005).

Професор Г. Козачук відома як кваліфікований дослідник лексичної специфіки волинських говірок української мови на широкому культурно-етнографічному тлі відповідного регіону. Не менш важливим в науково-педагогічній діяльності професора Г. Козачук стали проблеми синтаксису, а також лінгводидактичний опис функціонування сучасної української літературної мови, відображений у її підручниках та посібниках для студентів-філологів, зокрема таких, як «Українська мова. Практикум», «Практичний курс української мови» (у співавторстві), «Українська мова для абітурієнтів» та ін. Упродовж багатьох років керує аспірантами. Г. Козачук нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня.

Доктор філологічних наук, професор А. Висоцький – нині директор Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка – автор праць з питань семантичного аналізу якісних прикметників, захистив докторську дисертацію, присвячену функціям прислівників і співвідносних з ними компонентів у формуванні адвербіальної синтаксичної сфери у структурі простого речення. Опублікував комплекс навчальних програм для курсів підвищення кваліфікації викладачів української мови як іноземної. Керує аспірантами.

Доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук Вищої освіти України О. Леута – автор підручника «Старослов'янська мова» для студентів педагогічних університетів. Співавтор підручника «Сучасна українська літературна мова» за ред. М. Плющ і збірника вправ, що забезпечує практичний аспект використання згаданого підручника. Опублікував дві монографії за матеріалами докторської дисертації, що присвячені синтаксичній проблематиці дієслівного предиката у структурно-семантичній організації речення, співавтор колективної монографії. Під його керівництвом захищено 20 кандидатських дисертацій.

Професор Н. Гальона — співавтор збірника вправ з сучасної української літературної мови за ред. М. Плющ. Теоретичні аспекти її студій над кандидатською дисертацією були зосереджені у сфері модальної організації речення (висловлення). Співавтор посібників для Малої академії наук України, зокрема, посібника «Основи мовознавчої творчості в МАН». Нині працює над докторською дисертацією, присвяченою проблемі категорії семантико-синтаксичної валентності. Впродовж багатьох років керує аспірантами. Під її керівництвом підготовлено і захищено 3 кандидатські дисертації.

Професор І. Дудко працює над монографічним дослідженням з питань ономазіологічних характеристик дієслівних граматичних категорій. Опублікувала низку навчальних посібників з української мови. Керує аспірантами.

Предметом наукових зацікавлень кандидата філологічних наук, доцента І. Овчиннікової є семантико-валентнісний аналіз дієслівної лексики української мови, зокрема лексикографічна інтерпретація дієслівної сполучуваності.

Кандидат філологічних наук, доцент М. Железняк продовжує вивчення синтаксичної системи говорів Лівобережного Полісся, які становлять значний науковий інтерес насамперед у плані збереження багатьох архаїчних ознак організації простого і складного речення і можливостей реконструкції найдавніших синтаксичних структур.

Доцент, кандидат філологічних наук Л. Марчило досліджує історію становлення видо-часової системи дієслова в українській мові, вивчає мову давньо- та староукраїнських пам'яток.

Кандидат філологічних наук, доцент К. Паршак досліджує історичне становлення лексики східнослов'янських мов, пов'язаної з номінаціями у сфері ремесел та промислового виробництва.

Доцент, кандидат філологічних О. Куц досліджує питання типології синтаксичних одиниць в семантико-синтаксичному, формально-граматичному й комунікативному аспектах.

Предметом дослідження кандидата філологічних наук, доцента Н. Векуа є історія формування та функціонування значенневих розрядів прикметників та їх семантичні й функціональні особливості у сучасній українській літературній мові; фонетичні особливості старослов'янської мови.

Кандидат філологічних наук, доцент І. Багмут досліджує питання лексико-семантичної структури української мови, розробляє 3 том підручника «Українська мова як іноземна».

Предметом наукового дослідження доцента, кандидата філологічних наук В. Шемет є семантика і структура афіксоїдних дериватів в українській мові.

Кандидати філологічних наук, доценти О. Сулима та О. Гаврилук після захисту кандидатської дисертації продовжують опрацьовувати проблеми синтаксису української мови.

Кандидат філологічних наук, доцент Ю. Макарець досліджує питання особливостей перифразових номінацій в художньому і публіцистичному дискурсі.

Старші викладачі О. Конєєва і С. Алексеєва досліджують проблеми структури простого речення. Асистент кафедри української мови В. Чемпоєш працює над кандидатською дисертацією, присвяченою вивченню семантико-синтаксичних та прагматичних особливостей навчального філологічного дискурсу.

Кафедра забезпечує викладання курсів «Сучасна українська літературна мова», «Історична граматики української мови», «Вступ до мовознавства», «Загальне мовознавство», «Старослов'янська мова», «Українська діалектологія» в Інституті української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка (денна та заочна форма навчання), вечірньому відділенні та теоретичних курсів для магістрів.

При кафедрі української мови функціонує аспірантура і докторантура за фахом 10.02.01 - українська мова, випускники якої працюють у науково-дослідних інститутах НАН України, університетах і педагогічних університетах України (Київському, Ніжинському, Сумському, Полтавському, Кам'янець-Подільському, Черкаському, Запорізькому, Волинському, Херсонському, Миколаївському, Рівненському та ін.).

У докторантурі при кафедрі за тим же фахом виконали наукові дослідження й успішно захистили дисертації професори В. Грещук, В. Лучик, Н. Бойко, М. Степаненко, М. Калько, Г. Вокальчук, О. Зелінська.

25 випускників аспірантури кафедри української мови захистили докторські дисертації зі спеціальності «українська мова» та «методика навчання української мови» й працюють у різних навчальних закладах.

Кафедра української мови підтримує міжнародні зв'язки з відділеннями та кафедрами філологічного профілю Тартуського та Таллінського університетів (Естонія), Пряшівського університету (Словаччина), Сегедського університету (Угорщина), Московським лінгвістичним університетом (Росія), Мінським державним університетом (Білорусь), Ягеллонським і Варшавським університетами (Польща).

Кафедра щорічно проводить міжнародні науково-практичні конференції, присвячені різним аспектам функціонування української мови, підтримуючи тісні контакти з Інститутом української мови НАН України, з університетами України і Європи, що сприяє підвищенню рівня лінгвістичних досліджень на сучасних наукових засадах та організації навчального процесу у справі підготовки фахівців-філологів для загальноосвітньої і вищої школи.

Колектив кафедри

